

Mesto Košice bolo oddávna významným strediskom domáceho i zahraničného obchodu, čo výrazne prispelo k jeho dominantnému postaveniu v severovýchodnom Uhorsku. Bohatstvo získané obchodom bolo následne využité na získanie veľkého pozemkového majetku a aj ďalších privilégií, ktoré len utvrdzovali prominentné postavenie mesta.

Na obchodný život v Košiciach vo významnej miere pôsobila geografická poloha mesta: ležalo pri strete nížiny a hôr, prechádzali cez ne hlavné obchodné cesty, prostredníctvom ktorých bolo možné okrem iných dostať sa do Poľska aj Ruska. Tieto obchodné cesty sa vyvíjali od raného stredoveku.

1. Obchodné cesty

Už v najstaršej zmienke o meste Košice z r. 1230 sú zdokumentované dve obchodné cesty. Jedna smerovala od Slanca (castrum Salis) cez Kokšov po západnej strane Hornádu priamo do Košíc. Druhá obchodná cesta viedla od Torysy popri opátstve v Krásnej a Barci do Košíc. Obidve cesty sa pretínali na území medzi Hornádom a osadou Lubina. Takéto smerovanie ciest je potvrdené aj o storočie neskôr, roku 1337. Nad Kokšovom sa vtedy opisovaná cesta rozdejovala. Jedna pokračovala po západnej strane Hornádu na juh do Nižnej Myšle, druhá prekračovala Hornád smerujúc na Nižnú Hutku a cez Bohdanovce viedla do Slanca. V úseku medzi Slancom a Bohdanovcami je označená výslovne ako „*via de villa Zalanch ad Cassam ducentem*“ - cesta zo Slanca do Košíc. Lubinský úsek veľkej cesty zo Slanca pretrval celé storočia. Podobne pretrvala do polovice 20. storočia aj spoj z Krásnej cez Barcu do Košíc.

Ako je vidno už z tejto prvej písomnej zmienky, Košice vstúpili na európsky trh v polovici 13. storočia. Košičania mali uľahčenú situáciu aj tým, že po tatárskom vpáde bola z konkurenčného boja vyradená uhorská nížina, čo viedlo k ekonomickej konjunktúre v podhorských oblastiach. Zároveň sa nevidane rozmohli námorné spoje a stabilizovala sa pravidelná morská preprava. Vzmohli sa aj prístavy na Balte, čo malo za následok rozvoj riečnej dopravy na baltských prítokoch (Rýn, Labe, Odra, Visla, Dvina). Tieto riečne prístavy sa stali významnými prekladiskami tovaru a umožnili tak prepravu tovaru aj do vtedy ťažko dostupných krajov vo vnútrozemí.

Medzi obdobie po tatárskom vpáde, odkedy máme prvé správy o východoslovenských bránach a cestách vedúcich priamo na sever do Poľska a prelomové roky kraja 1270-1280 datujeme narastanie vnútorných i vonkajších premien, ktoré viedli k presunu ťažiska orientácie trhov miest severovýchodného Uhorska z predkarpatského smeru západ-východ (Dunaj-Pešť-Luc-Mukačevo-Rus) na cezkarpatký smer juh-sever (Košice-Prešov-Bardejov-Krakov-Toruň).

Zmenu v orientácii rozmáhajúcich sa východoslovenských (predtiských) a poľských trhov na smer juh-sever rozhodujúcou mierou podmieňovala i zmena európskeho záujmu o tovary. Prv to bol takmer výlučne luxusný tovar. Od konca 13. storočia a najmä v 14. storočí vystupujú stále viac do popredia tovary masovej spotreby (stredne drahé a lacné látky, požívatiný, suroviny).

Snaha uhorských obchodníkov vyhnúť sa Krakovu a dopraviť svoj tovar do Torune resp. až k Baltu, viedla v stredoveku k rozvoju ďalšej obchodnej cesty, ktorá viedla cez Liptov do Žiliny, odtiaľ cez Jablunkovský priesmyk do Tešína a údolím Odry do Vratislavy.

K zmene trás európskeho obchodu došlo v 16. storočí. Objavenie nových zemí, najmä

Ameriky, malo za následok presunutie obchodného centra zo strednej Európy k Atlantickému oceánu. Stredomorský a baltický obchod v Európe dovtedy prevládajúci, bol tým neobyčajne postihnutý a ustúpil do úzadia. Jeho úlohu prebral atlantický obchod, čo viedlo k odsunutiu Uhorska mimo hlavných obchodných ciest.

Ďalšou dôležitou udalosťou bol pád Budína v r. 1541 a rozpad Uhorska na 3 samostatné časti. Turecká okupácia zničila dôležitú obchodnú cestu vedúcu z Budína cez Jáger do Košíc a vyradila tak z obchodu celú Uhorskú nížinu, ktorá sa pod tureckým vplyvom orientovala čoraz viac na Balkán.

Potom, čo poklesol význam krakovského trhu od začiatku 30-tych rokov 17. storočia, posilnili Košice priame väzby s Viedňou a s rakúskymi trhmi, neskôr s Vratislavom a sliezkymi a moravskými výrobnými centrami.

2. Trhy a jarmoky

Najdôležitejšiu úlohu pri vzniku obchodného života v sídelnej lokalite hrali trhy a jarmoky. Trhy, ktoré sa konali raz – dvakrát týždenne, mali zväčša lokálny charakter a slúžili k výmene tovaru medzi mestom a jeho najbližším okolím. Na trhoch bola značne obmedzená sloboda obchodu. Naproti tomu na jarmokoch panovala veľká obchodná sloboda. Jarmoky sa konali len niekoľkokrát do roka a slúžili predovšetkým veľkoobchodu. Jarmoky boli miestom, kde sa stretávali kupci z rôznych, často veľmi vzdialených krajov, a kde každému bolo umožnené obchodovať s akýmkoľvek tovarom v akomkoľvek množstve.

Z týchto dvoch typov mali v Košiciach do polovice 14. storočia iba týždenný trh. Povolenie konať tento trh získalo mesto pravdepodobne už pri získaní host'ovských výsad pred r. 1249. Od 14. storočia sa v Košiciach konali dva týždenné trhy vo štvrtok a v nedeľu. Žiadosť o organizovanie ďalšieho týždenného trhu nasvedčuje tomu, že v meste bol už rušný obchodný život, ktorý prerástol jeden týždenný trh.

Z dôvodu zvyšujúceho sa záujmu si mesto vyžiadalo v r. 1347 povolenie na konanie jarmokov a to na sviatok svätého Michala a sviatok Najsvätejšej Trojice. Neskôr tieto dva jarmoky zanikli a nahradili ich jarmoky na sviatok Najsvätejšieho Kristovho tela a krvi a na sviatok svätej Alžbety. Na konci stredoveku v r. 1517 pribudli ešte ďalšie dva jarmoky, takže v Košiciach sa nakoniec konali až štyri jarmoky.

3. Tridsiatok a clo

Tridsiatok bol druhom cla vyberaným z dovážaného a vyvázaného tovaru. Z počiatku bola jeho hodnota len 1 percento hodnoty tovaru neskôr sa zvýšilo na 3 až 5 percent. Hlavným miestom výberu tridsiatku v severovýchodnom Uhorsku boli Košice.

Náklady obchodovania mimo mesta bolo možné znížiť predovšetkým získaním oslobodenia od platby cla a tridsiatku, preto sa Košice museli snažiť získať tieto výsady. To však nebolo také jednoduché. Na začiatku 14. storočia získalo mesto iba územne obmedzené oslobodenie od platby cla; v roku 1319 Karol I. oslobodil košických hostí od platby ciel a príjmov vyberaných pod inými názvami na územiach kráľovských hradov a iných statkov v stoliciach Abov, Zemplín, po rieky Tisa a Slaná, až po župu Bereg. Po roku 1323 Košice stratili túto výsadu, pričom sa im podarilo získať ju späť až na konci 14. storočia, dovtedy

získali len úľavy z ciel. Preto, keď išli smerom na Vratislav a české územia, v zmysle výsadnej listiny Ľudovíta I. z roku 1364 museli platiť clo iba na Liptove, v Turci a v Žiline, konkrétne 4 groše za kupecký voz „maža“ naložený tovarom, tam aj späť. Z dobrej vôle kráľovnej Alžbety museli v Poľsku platiť od roku 1371 iba toľko cla, čo mali platiť obchodníci z Krakova a Poľska a následne ich kráľovná Alžbeta v roku 1378 v *Alba ecclesia sive Chyhou* [dnes Czchów, Poľsko] oslobodila od platby polovice cla.

Košice nakoniec dňa 10. marca 1392 dosiahli u kráľa Žigmunda, aby potvrdil výsadnú listinu Karola I. z roku 1319. Avšak od poskytnutia územne obmedzeného oslobodenia od platby cla, resp. jeho zrušenia už uplynulo toľko času, že opätovné uplatnenie nebolo jednoduché. Neskôr túto listinu potvrdili aj ďalší panovníci

Celoštátne oslobodenie od platby cla sa mestu podarilo získať iba na začiatku 15. storočia. Keď mesto získalo od Žigmunda v roku 1405 celoštátne oslobodenie od platby cla, stalo sa tak následkom okolnosti nezávislej od Košíc. Žigmund totiž vo svojom zákone o mestách zo dňa 15. apríla 1405 nariadil vyberať tridsiatok za dovážaný aj vyvážený tovar, pričom ako kompenzáciu oslobodil obchodníkov od platby kráľovských ciel. Košičania získali celoštátne oslobodenie od platby cla – ktoré platilo výlučne pre clá kráľovského majetku, ktoré mohli byť v držbe aj honoráciarov – s odvolaním sa na tento dekrét už na druhý deň.

Vzhľadom na to, že Košice mali významné styky v oblasti zahraničného obchodu, chceli získať oslobodenie aj od platby pohraničného cla vyberaného od 13. storočia: tridsiatku. Podobne, ako to bolo v prípade celoštátneho oslobodenia od platby cla, získanie tejto výsady trvalo dlhšie. V roku 1404 Žigmund síce oslobodil mesto od platby polovice tridsiatku na 10 rokov, v roku 1453 však Ladislav V. poskytol oslobodenie iba na rok. Nakoniec poskytol Ladislav V. Košiciam v roku 1454 plné oslobodenie od platby tridsiatku, a to za služby, ktoré mu mesto poskytlo, konkrétne za 33 000 zlatých, ktoré mesto zaplatilo Ladislavovi V. V roku 1500 Vladislav II. opätovne potvrdil oslobodenie Košíc od platby tridsiatku, pričom sa zdá, že táto výsada im zostala.

4. Právo skladu

Dôležitým medzníkom v obchodnom vývoji mesta Košice bolo udelenie tzv. veľkého privilégia kráľom Ľudovítom Veľkým v r. 1347. Týmto privilégiom získalo mesto tzv. právo skladu, pričom kvôli príliš všeobecnému zneniu veľkého privilégia došlo v r. 1361 k jeho úprave. V zmysle dekrétu panovníka museli zahraniční obchodníci prichádzajúci z Ruska, Poľska a ich provincií predať svoj tovar v Košiciach, ba čo viac, ďalej do vnútrozemia ani nesmeli ísť. Tým získali Košice úplné právo skladu (*Sperrstapel*) pre zahraničných obchodníkov prichádzajúcich zo severu a severovýchodu, keďže panovník zakázal obchodníkom pokračovať v ceste. Košice obdržali právo podobné tomu, ktoré získal Kolín nad Rýnom v roku 1259, v zmysle ktorého obchodníci prichádzajúci zo zahraničia – aj Uhorska – už vo svojej ceste ďalej nesmeli pokračovať.

Onedlho však kráľ poskytol poľským obchodníkom výnimku spod tohto prísneho košického práva skladu, konkrétne dňa 25. februára 1368, keď im povolil opustiť mesto na piaty deň po príchode, ak nedokážu svoj tovar predať v Košiciach za tri celé dni a následne tovar vziať kamkoľvek v Uhorskom kráľovstve alebo mimo neho. Toto určite vyvolalo protest Košíc, lebo pre mesto boli najdôležitejší poľskí obchodníci. Už dňa 4. augusta 1372 dosiahlo

u Ľudovíta I., aby vydal ďalší dekrét, v ktorom uviedol, že poľskí a iní zahraniční obchodníci, ktorí na územie Uhorského kráľovstva prišli z poľského územia, mali svoj tovar povinne zložiť v Košiciach a ďalej ako Košice s ním už postupovať nesmeli.

Ďalším krokom Košíc k doplneniu práva skladu bolo rozšírenie tohto práva aj na domácich obchodníkov. Dokázali to v dvoch krokoch: najprv v roku 1388 si kráľom Žigmundom dali potvrdiť, že ich právo sa týka obchodníkov prichádzajúcich z poľských území a nielen cudzincov a v roku 1399 si to dali rozšíriť aj na obchodníkov, ktorí tam smerovali, keďže v tomto roku Žigmund prikázal domácim a zahraničným obchodníkom, najmä tým prichádzajúcim zo Sedmohradska a Veľkého Varadína, aby svoj tovar predali v Košiciach a zakázal im ho odtiaľ dopraviť ďalej. O rok neskôr, teda v roku 1400, sa panovník vyjadril tak, že každý domáci a cudzí obchodník je povinný pri prechode cez krajinu zložiť svoj tovar najprv (*primitus*) v Košiciach. Prirodzene, toto bolo namierené predovšetkým proti Levoči, keďže toto mesto malo tiež záujem na vykúpení tovaru prichádzajúceho z poľských území a od roku 1321 disponovalo právom, ktorým prinútilo obchodníkov prechádzajúcich cez mesto predávať svoj tovar počas 15 dní.

Samozrejme, košické právo skladu sa stretlo s odporom tak na strane domácich obchodníkov, najmä z ďalších miest Pentapolitany (Prešov, Bardejov, Levoča a Sabinov), ako aj zo strany poľských obchodníkov. Preto neprekvapuje snaha týchto obchodníkov obísť Košice, proti čomu mesto vehementne protestovalo. Košice si zachovali svoje právo skladu až do konca stredoveku – s väčšími či menšími ústupkami – čím výrazne napomohli obchodom miestnych obyvateľov.

5. Preprava tovaru

Preprava tovaru na obchodných cestách sa diala prevažne na vozoch. Používali sa dva druhy vozov. Ťažké tovary, napr. olovo, soľ, železo a pod., sa vozili na tzv. väčších vozoch (*currus maiores*). Boli to silné vozy akiste okované železom a ťahané niekoľkými párami koní. Súkno a iné ľahšie tovary sa prepravovali na ľhších a menších vozoch (*currus comunes, mediocres et leves*), ktoré boli usposobené aj na prechod horských hrebeňov. V zime sa často používali sane.

6. Obchodné dohody

Aby sa zabránilo vzájomným sporom medzi dvomi významnými mestami, uzavreli mestá Krakov a Košice v r. 1394 dohodu tzv. „*pactum mutuum*“. Dohoda obsahovala právo Košíc prepravovať tovar cez Krakov do ďalších krajín, dočasne okrem Pruska, tak ako to bolo predtým. Ďalej právo Krakovčanov slobodne dopraviť svoj tovar do Košíc a zložiť ho tam. Obidve mestá sa zaväzovali pomáhať si s dlžníkmi. Ak by niektorá strana chcela zmluvu vypovedať, mala to oznámiť štyri mesiace vopred.

Košickí obchodníci sa stali sprostredkovateľmi v obchodnom živote stredovekého Uhorského kráľovstva, predovšetkým vďaka právu skladu. Náklady svojej činnosti dokázali znížiť za pomoci celoštátneho oslobodenia od platby cla a tridsiatku. Získaním tejto výsady mali Košice také právomoci na území Uhorského kráľovstva, ktoré boli nedostupné pre

zahraničných obchodníkov. Ani Norimberg, najvýznamnejšie nemecké obchodné mesto, oslobodené od platby cla v mnohých oblastiach nebolo schopné získať túto výsadu v Uhorskom kráľovstve.

Košice museli svoje výsady neustále chrániť, zabezpečiť ich dodržiavanie a aj keď miestami bolo mesto nútené prijať kompromisy, môžeme povedať, že mesto úspešne ochránilo svoje obchodné záujmy a stalo sa jedným z najvýznamnejších obchodných centier Uhorského kráľovstva.